

**Наставно-научном већу
Филозофског факултета у Београду**

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду изабрани у комисију за оцену докторске дисертације *Југословенска републиканска странка у политичком животу југословенске државе (1920–1941)*, коју је написао колега Александар Лукић, слободни смо да поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Александар Лукић је рођен у Београду 1985. године. Основну школу похађао је у Калањевцима, Козељу и Љигу, а гимназију у Љигу. Студије историје уписао је 2004. године на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Дипломирао је на Катедри за историју Југославије фебруара 2009. године темом *Љубомир Стојановић о југословенској идеји 1917–1930. године*. На истој катедри је 2010. године одбранио мастер рад *Оснивање Југословенске републиканске странке 1920. године*. Као студент докторанд ради у Институту за новију историју Србије у Београду од 2011. године. Служи се енглеским и немачким језиком.

Први већи истраживачки задатак колеге Лукића био је његов мастер рад, посвећен почецима рада Југословенске републиканске странке, као саставном делу његових стручних интересовања и опредељења усмерених на упознавање с политичким идејама у српској и југословенској држави, те њиховим главним носиоцима, како политичким странкама тако и најзначајнијим појединцима попут Љубомира Стојановића и његових републиканских пријатеља. С друге стране, овај научни интерес делимично попуњава постојеће празнине у познавању историје републиканских идеја у српској политичкој мисли, њихових корена и одјека које су имале у једној патријархалној, изразито монархистичкој средини. Јер, осим мањих радова Бранислава Глигоријевића о првим годинама Републиканске странке, монографије Ђорђа Ђурића о Јовану Жујовићу и неколико других расправа и чланака, српски републиканци нису били тема посебних проучавања, иако и ова оскудна сазнања упућују на важност њихове политичке појаве.

У потрази за продубљивањем научног знања о Југословенској републиканској странци колега Лукић је већ за свој мастер рад прегледао, пре свега, необјављене историјске изворе, похрањене у више домаћих архива. У Архиву САНУ анализирао је заоставштине и личне хартије Николе Станаревића, Љубомира Стојановића, Николе Стојановића, Јована Цвијића и Јаше Продановића. У Архиву Србије као најрелевантнији свакако се показао лични фонд Јована Жујовића, а у Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије личне хартије Драгомира Иконића, Јаше Продановића и Јована Жујовића. Богатство наведених фондова и збирки, добрим делом испуњених драгоценом приватном преписком идејних истомишљеника, употпуњено је мемоарским изворима,

објављеним и необјављеним, односно сведочењима Милана Грола, Јована Жујовића, Драгољуба Јовановића и Николе Станаревића о времену и људима које су познавали, те догађајима чији су учесници били. Део њихових размишљања налази се и у штампи, нарочито у *Републици* и *Демократији*, до чијих се комплетних бројева ипак није могло доћи.

Излажући сазнања до којих је дошао у истраживању, колега Лукић је испољио доста стручне сигурности и зрелости, у којој је највидљивија била лепа стручна култура, праћена опрезом младог историчара који се чувао преурањених, историјским изворима неутемељених закључака. Ослоњен све време на изворе, дао јепрегледан, фактографијом и размишљањима испуњен текст. Истовремено, поштујући историографску литературу и користећи њена достигнућа, успео је да је обогати, најављујући притом могућност проширивања сазнања о републиканским идејама у југословенској држави и српској политичкој мисли.

Управо то и сам је учинио, објављујући у научној периодици и зборницима радова више расправа и прилога:

- „Из ратне преписке Љубомира Стојановића – четири писма Николи Стојановићу 1917. и 1918. године” *Токови историје*, бр. 3/2011, стр. 126–140.
- „Покушаји организовања Југословенске републиканске странке у ужичком крају 1920. године”, *Историјска баштина, часопис за историографију и архивистику*, бр. 21, Ужице 2012, стр. 135–148.
- „Оснивање Југословенске републиканске странке 1920. и односи у југословенској републиканској емиграцији у Сједињеним Америчким Државама/Чикагу”, *Токови историје*, бр. 3/2012, стр. 348–366.
- „Републикански погледи Љубомира Стојановића”, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 86/2012, стр. 33–50.
- „Милутин Велимировић, медицинар у Првом светском рату”, зборник радова *Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура*, књ. 4, Зајечар 2013, стр. 73–89 (коаутор Момир Нинковић).
- „Корени републиканизма у Краљевини Југославији – оснивање Југословенске републиканске странке 1920. године”, зборник радова *Историјска трибина. Истраживања младих сарадника Института за новију историју Србије*, Београд 2013, стр. 11–31.
- „Југословенска републиканска странка у Великом Поморављу 1920. године – прилог проучавању политичке историје Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца”, *Жупски зборник*, бр. 8/2013, стр. 65–79.
- „Младен Жујовић о рату у Европи 1939–1940. године”, зборник радова *Срби и рат у Југославији 1941. године*, Београд 2014, стр. 119–141.

- „Здравствене прилике Тимочке дивизије I позива 1914. године, закључно са шабачком операцијом”, зборник радова *Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура*, књ. 5, Зајечар 2014, стр. 33–39.
- „Јован Дучић и Љубомир Стојановић о југословенској идеји 1929. године”, *Токови историје*, бр. 3/2013, стр. 267–286.
- *Учешиће 1300 ђака каплара у Колубарској бици* (коаутор Мирослава Којић), Љиг 2014.

Наведени наслови потврђују преваходна интересовања колеге Лукића, усмерена ка историји републиканизма и делатности интелектуално-политичке елите у првој половини XX века, сагледавању улоге истакнутих појединаца и Првом светском рату. У свим овим радовима он је изнова доказивао истраживачке квалитете, будући да се – уз поштовање већ постојеће историографске литературе – првенствено ослањао на историјске изворе, пажљиво их прикупљајући и вршећи темељну и опрезну анализу. У протеклом периоду учествовао је и на више домаћих и међународних научних конференција, огледајући се као самосталан истраживач и као део истраживачког тима. На свим тим научно-стручним пословима показао је зрелост и добру припремљеност за успешан завршетак докторске дисертације *Југословенска републиканска странка у политичком животу југословенске државе (1920–1941)*, чији је предлог одбранио у јануару 2013. године.

С обзиром да је о Југословенској републиканској странци мало писано, дисертација је највећим делом заснована на архивској грађи различитог порекла, похрањеној у Архиву САНУ (10 личних заоставштина), Архиву Југославије (девет фондова и збирки), Архиву Србије (два фонда), Рукописном одељењу Народне библиотеке у Београду (три фонда), Архиву града Београда (један фонд), Хрватском државном архиву (два фонда) и Рукописном одељењу Свеучилишне и националне књижнице у Загребу (четири фонда). Грађа ових установа различитог је обима, садржаја и квалитета. У домаћим архивима, на пример, налази се највећи део историјских извора за изучавање делатности српских републиканаца, будући да је већина њих живела и радила у Београду, док су подаци из хрватских архивских установа, иако релативно малобројни, драгоцени отуда што показују однос једног дела хрватске интелектуалне и политичке елите према београдском републиканском покрету. Осим тога, архивску грађу највећим делом чини рукописна преписка страначких првака из личних фондова и заоставштина, због чега доста често пружа поуздано сведочанство конкретних односа, политичких идеја и деловања.

Осимна архивским, дисертација је писана и на објављеним изворима (12 наслова), мемоарским изворима (25 наслова), изворним текстовима савременика (45 наслова), штампи (девет наслова) и релевантној литератури о општим политичким и друштвеним приликама, идејама и њиховим носиоцима (128 наслова).

2. Предмет и циљ дисертације

Опредељујући се за проучавање историјата Југословенске републиканске странке, зачете у великој узбуни због судског убиства пуковника Драгутина Димитријевића Аписа 1917, а коначно формиране 1920. године, те њеног деловања у политичком животу југословенске краљевине, колега Лукић је одабрао тему којој у српској историографији до сада није посвећено довољно истраживачке пажње. Изузетак чине углавном мањи чланци и расправе, као и монографија о Драгиши Васићу, коју је ове године објавио колега Милош Тимотијевић. Разлози оваквог недостатка налазе се, пре свега, у чињеници да је странка била једна од мањих и да њен политички утицај није био велики. Разумевање политичких прилика у Краљевини СХС/Југославији, међутим, показује да постоји потребан научни интерес за анализу појаве српских републиканаца. Он се огледа у многоструким чињеницама: раном одређењу српске интелектуалне елите за републикански облик владавине, трајности и оданости групе интелектуалаца овој идеји, чврстости и бескомпромисности њиховог става, спремности на оштру конфронтацију са монархијом и недемократским режимима, угледу републиканских вођа, међу којима је било више универзитетских професора, који су својим личним ауторитетом давали пример принципијелности и политичког поштења, повезаности републиканаца са другим левичарски одређеним политичким групама, њиховој неодвојивој припадности традицији грађанске левнице у српској политици, њеној критичкој мисли и одређењу за идеју социјалне правде, али не и за револуционарне методе освајања власти.

Наведени разлози којима је аргументовано одбрањена потреба оваквог једног истраживања истовремено су и неодвојиво повезани циљеви ове докторске дисертације. Упоредо с њима постојала је и потреба да се анализом деловања Југословенске републиканске странке отвори пут изучавању грађанског критичког политичког става. Као циљ наметнут је, такође, покушај трагања за одговором на питање шта је све утицало на одлуку једне републиканске партије, која је током две деценије критиковала монархију као установу и династију Карађорђевић, да се 1941. године у великој већини сврста уз један ројалистички, добрим делом конзервативни покрет. Напокон, требало је унапредити постојећа сазнања о политичком животу југословенске краљевине, посебно о позицијама стваралачке интелигенције, доприносећи враћању у колективно сећање групе посвећених, принципијелних политичких вођа, које политичком ангажману није водила страст за влашћу, него жеља за квалитетним преображајем друштва. Међу њим се свакако издвајају личности попут Љубомира Стојановића, Јована Жујовића, Јаше Продановића, Драгише Васића, Драгомира Иконића, Михаила Илића и других истакнутих чланова Југословенске републиканске странке.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Обавивши већи део архивског и другог истраживања, као и анализу постојеће релевантне историографске литературе, колега Лукић је поставио више хипотеза. Већина

првака ЈРС делила је политичке вредности европских републиканаца, што је последица њиховог школовања у најразвијенијим европским земљама.

- Југословенску републиканску странку, иако је у југословенској краљевини била међу ретким партијама које су носиле југословенско име, углавном су чинили српски интелектуалци и политичари са јаким српским националним осећањем.
- Мајски преврат 1903. године, током кога је неколицина присталица републиканизма покушала да прогласи републику, те условно пристајање на монархију утицали су на заузимање пажљивог, критичког става према династији Карађорђевић.
- Солунски процес, вођен 1917. против пуковника Драгутина Димитријевића Аписабиа је преломан тренутак у опредељивању републиканаца из Самосталне радикалне странке, предвођених Јашом Продановићем и Љубомиром Стојановићем, да „раскину са монархијом и династијом”.
- Републиканци су својим начелима били вернији од других странака.
- Српски републиканци су југословенску државу замишљали као федеративно уређену републику по угледу на француску Трећу републику, али су водили и расправе око америчког и швајцарског федеративног модела.
- Демократске ставове републиканског покрета у великој су мери дефинисали Михаило Илић, Љубомир Стојановић и Јован Жујовић.
- Привредни програм странке израдио је правник Михаило Илић у духу тадашњих привредних теорија корпоративизма и друштвене солидарности.
- Знатан део српских републиканаца био је склон споразуму са хрватском опозицијом, што је 1923. године довело до сукоба у странци.
- Републиканци су утицали на покретање многих културних и друштвених организација, доприносећи и појави левичарске литературе.
- Уочи Другог светског рата републиканци су се залагали за смиривање политичких сукоба међу Србима, изазваним пре свега различитим погледима на унутрашње проблеме Краљевине Југославије, али и на њену спољнополитичку оријентацију.

Наведене хипотезе потврђене су и обogaћене завршним истраживањима и садржином ове докторске дисертације.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Колега Лукић се у структури своје докторске дисертације определио за комбиновани хронолошко-тематски принцип излагања истраживачких резултата, свишескладно повезаних делова: предговор, увод, четири поглавља, закључак, списак извора и литературе и садржај.

Први део рада чини *Предговор* (стр. 1 – 13) којем је образложен методолошки приступ теми. Осим тога, дат је критички осврт на постојећу историографску литературу и коришћене историјске изворе различите провинцијације, а појашњена је и структура дисертације.

У изузетном обимном и студиозном *Уводу* (стр. 14 – 95), који обухвата последњих деценија XIX века до завршетка Првог светског рата 1918. године, приказан је политички и друштвени контекст у којем су формирану будући српски републиканци из Краљевине Србије, школујући се у земљи и у великим европским научним центрима, у којима су усвајали политичке теорије на основу којих су се изградили као политичари. Посебна пажња посвећена је присталицама републиканских идеја у српским политичким странкама у Краљевини Србији, нарочито у редовима Самосталне радикалне странке, те студентима оснивачима републиканског клуба на Београдском универзитету, од којих је касније, у југословенској краљевини, образовано језгро Југословенске републиканске странке. Један од акцената стављен је на утицај Солунске кризе из 1917. године на доношење одлуке о подели Самосталне радикалне странке и издвајању групе убеђених републиканаца, неспремних да толеришу „самовољу” монархије.

Прво поглавље, *Југословенска републиканска странка у парламентарном животу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1919–1925)*, такође веома обимно, од 96. до 328. стране, садржи приказ и анализу историјско-политичких околности у којима су вође српских републиканаца, пре свега Јаша Продановић и Љубомир Стојановић, заузимали став према питању југословенског уједињења и истовремено, током 1918–1920. године, радили на оснивању Југословенске републиканске странке, покушавајући да за своје политичке планове придобију што већи број угледних политичара из Самосталне радикалне странке. Уз то, анализирану идеју о организовању државе као федеративне републике, економски програм и деловање у политичкој пракси прве државе југословенских народа, закључно са годином 1925. Овом корпусу проучаваних питања припада и анализа међусобних односа републиканаца и југословенских комуниста, током којих је повремено долазило и до извесних облика сарадње, као и став према другим политичким партијама, првенствено левичарски оријентисаним.

У другом поглављу, *Југословенска републиканска странка изван Парламента (1925–1935)*, од 329. до 348. стране, дато је тумачење кризе републиканског покрета у другој половини двадесетих година, али и упорног опстајања страначког вођства и његових идеја у политичком животу југословенске државе. Пажња је посвећена односу српских републиканаца према хрватском националном покрету, расправама о у то време актуелним теоријама републиканизма и демократизма, страначким активности уочи и у време шестојануарске диктатуре краља Александра, покушајима Јаше Продановића да путем личних веза и познанстава с кључним личностима режима уведе републикански облик владавине, ставу према појави национал-социјализма у Немачкој и све изразитијим српско-хрватским споровима о преуређењу државе.

Треће поглавље, *Српски републиканци у време оживљавања политичког живота Краљевине Југославије (1935–1941)*, од 349. до 379. стране, обухвата период одпетомажских скупштинских избора до војног слома у Априлском рату. Унутар њега посебне теме чини делатност републиканаца у културном и друштвеном животу Краљевине Југославије, те њихов односпремасве израженијој унутрашњој и спољној кризи југословенске државе, која је узроковала њихово приклањање монархистичком антифашистичком покрету, тим пре што се многи од њих нису могли сложити са ставом КПЈ према српској нацији, њеној улози у земљи и месту у замишљеној федерацији.

У четвртом поглављу, *Вођи Југословенске републиканске странке* (стр. 380 –451) дата су три историографска портрета најзначајнијих странаčkih првака (Љубе Стојановића, Јаше Продановића и Јована Жујовића), уз тумачење њиховог деловања у политичком животу југословенске краљевине.

У *Закључку* (стр. 452 –455) сусумирани резултати истраживања, уз навођење могућих праваца будућих истраживања.

На крају докторске дисертације, од 456. до 475. стране дат је прецизан попис коришћених архивских и других историјских извора, периодике и штампе, историографске и публицистичке литературе.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Настојећи да што потпуније проучи историју Југословенске републиканске странке, колега Александар Лукић је обавио исцрпно истраживање, трагајући за првим појавама републиканских идеја у српској држави и утврђујући веома широк друштвени и политички контекст у коме су испољаване. Из тог разлога је и увод његове докторске дисертације изузетно темељит, тим пре што је у њему показао да је републиканизам у Србији далеко давнијег датума од оснивања странке која га је као кључно програмско начело истакла већ у свом имену. Анализирајући рад републиканске партије пак отворио је важно питање постојања српске грађанске левице, која се током неколико деценија упорно и принципијелно залагала за парламентарну демократију и социјално праведно друштво. Идеја републике, као и социјалне правде, могла ју је после Првог светског рата приближити комунистима, да се у њеним основним начелима није налазио како отпор према политичком једноумљу тако веровање у грађански поредак. Из тог разлога, републиканци, међу којима је било више адвоката, могли су да се јављају као браниоци оптужених комуниста, али не и да прихвате њихову догму. Осим тога, негативан однос Комунистичке партије према југословенској држави и жеља да је руше, а изнад свега искључив и тврдокоран став према наводној српској хегемонији, пресудно су утицали да се многи републиканци усред расплета југословенске кризе сврстају уз монархистичко-национални фронт. Штавише, то је био и један од суштинских разлога за спор са хрватском политичком опозицијом.

Анализирајући ове и друге проблеме, колега Александар Лукић написао је прву целовиту студију о Југословенској републиканској странци у периоду између два светска

рата, тумачећи њену делатност у оквиру сложених политичких проблема и националних односа. Мада је у питању била мала странка, која је због свог интелектуализма, посебности идеја, политичког пуританства и несналажења у практичној, свакодневној политици, временом имала све мањи утицај, њено постојање било је веома важно, тим пре што је окупљала истакнуте интелектуалце тога доба. Проучавајући и њихову појединачну делатност, колега Лукић је умногоме допринео бољем познавању политичког рада више истакнутих научника, чија нам је међуратна делатност била слабије позната. Резултати његовог истраживања из тог су разлога драгоцени историјској науци и корисни сродним научним дисциплинама попут политикологије.

6. Закључак

Након упознавања са завршеним текстом докторске дисертације *Југословенска републиканска странка у политичком животу југословенске државе (1920–1941)* колеге Александра Лукића, Комисија је закључила да њен садржај и структура одговарају одобреној пријави, те да су анализирана сва питања претходно утврђена као истраживачки проблем. Комисија такође закључује да ова дисертација по свом истраживачком домету и сазнањима стеченим о једној важној историјској теми представља оригинално и самостално научно дело, те да су се стекли сви потребни услови за њену јавну одбрану, на којој ће бити изречена појединачна мишљења и сугестије.

С поштовањем,

Београд,
Комисија:

20.

11.

2017.

Др Љубодраг Димић, редован професор
Филозофски факултет, Београд

Др Александар Животић, ванредан професор
Филозофски факултет, Београд

Др Софија Божић, виши научни сарадник
Институт за новију историју Србије, Београд

Др Мира Радојевић, ванредан професор (ментор)
Филозофски факултет, Београд